

MIKLÓS DÁNIEL

Sugár András Dubček-interjúja és a könyvkiadás helyzetének változása 1989-ben

DOI: <https://doi.org/10.56944/multunk.2023.1.7>

1989 áprilisában mutatta be a Magyar Televízió *Panoráma* című műsora Sugár András Alexander Dubčekkel 1989 kora tavaszán készített beszélgetését. Az adás kisebbfajta nemzetközi botrányt okozott Csehszlovákia és Magyarország között, amely bő egy hónapig tartott. A beszélgetést a riporter még az év folyamán nyomtatásban is megjelentette *Tankokkal a tavasz ellen – Dubček megszólal* címmel.¹ Az interjú önmagában érdeklődésre tarthat számot (például miként látta visszaemlékezve az 1968-as csehszlovákiai eseményeket, saját szerepét a hosszú évtizedekre elhallgattatott csehszlovák kommunista vezető), azonban a mű kiadási körülményei is lenyomatai az 1989-es politikai változásoknak.

1989 tavaszán kifejezetten „forró” téma volt az interjú a magyarországi sajtóban, amely ugyanakkor az év nyarára már lecsengett – még úgy is, hogy a kérdéses kiadvány megjelentetése sem ment zökkenőmentesen. Elmondható tehát, hogy az interjú mára eltörpül 1989 más eseményeinek jelentősége mellett, azonban akkor – egy rövid ideig szinte napi szinten – kifejezetten foglalkoztatta a közvéleményt, sőt a politikai vezetést is.

Az interjú adásba kerülésének következményeivel Popély Árpád² és Mitrovits Miklós³ foglalkozott részletesebben egy-egy

¹ SUGÁR András: *Tankokkal a tavasz ellen – Dubček megszólal*. Magánkiadás, Budapest, 1989.

² POPELY Árpád: A csehszlovákiai magyarság és a rendszerváltás éve Budapestről nézve. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 2010/3. 3–28.

³ MITROVITS Miklós: Csehszlovákia felbomlása és a magyar politika (1989–1993). *Múltunk*, 2013/1. 148–176.

tanulmányában: mindkettő a korszakban zajló csehszlovákiai politikai változások magyarországi reakcióit vizsgálták. 1989 történései kapcsán írtak arról, hogy milyen politikai botrány kerekedett a Magyar Televízió által több részletben bemutatott interjúból. Popély kitér a *Panoráma* korábbi, a szomszédos államokban élő magyar kisebbség helyzetével foglalkozó riportjaira, Mitrovits pedig Alexander Dubček és Oldřich Černík⁴ nyílt levelére, amelyben 1989 nyarán arra kérték a magyar pártvezetést, hogy mondják ki: az 1968-as csehszlovákiai reformmozgalom nem tekinthető ellenforradalomnak.

Mindkét szerző több oldalon foglalkozik az interjút követő eseménysorral (Mitrovits két, Popély bő három oldalt szán a történet kifejtésére – utóbbi külön alfejezetben szól róla), azonban az interjűkötet kiadására vonatkozó hivatalos kérés elutasítását meglehetősen röviden zárják le. S valóban: a történet rövidre zárható azzal, hogy a Külügyminisztérium javaslatára, politikai okokra hivatkozva Sugár András végül nem kapott hivatalosan engedélyt a kiadásra a Művelődési Minisztériumtól, ennek ellenére hamarosan mégis megjelentette – ahogyan Mitrovits Miklós fogalmaz: szamizdatként – a kiadványt.

A kiadás tervei, elutasítása, illetve a kiadvány egyaránt megérdemli, hogy foglalkozzunk vele – tekintve, hogy a közismert riporter saját maga keltett zajt az interjűkötet érdekében, amely egy évvel később angol nyelven is megjelent.⁵ Továbbá érdemes egybevetni a kiadás kapcsán született lektori véleményeket egy államtitkári levéltervezettel, amelyek szembemennek egymással. Érdemes röviden azt is megvizsgálni, hogy milyen változás történt 1989-ben, amely végül lehetővé tette, hogy Sugár András megjelentesse a kiadványt.

⁴ Oldřich Černík (1921–1994): cseh kommunista politikus, Csehszlovákia miniszterelnöke 1968–1970 között. Az 1968. augusztusi megszállás idején Moszkvába szállították, ahol aláírta a csehszlovákiai reformtörekvéseket lezáró Moszkvai Jegyzőkönyvet.

⁵ Alexander DUBČEK–András SUGÁR: *Dubček speaks*. I. B. Tauris, London–New York, 1990.

A kötet ügye a Külügyminisztérium és a Művelődési Minisztérium között

1989. április 26-án értesült arról a Külügyminisztérium, hogy Sugár András kiadni tervezi a Dubček-interjú szövegét. Ezen a napon beszélt Gulyás Andrással,⁶ a Sajtófőosztály, majd Benyó Pállal,⁷ a II. Területi Főosztály vezetőjével Gyulay Zoltán,⁸ a *Magyar Nemzet* munkatársa. Az újságíró Benyó Pállal telefonon közölte: a Művelődési Minisztérium Kiadói Főigazgatósága csupán akkor engedné a kiadást, ha arra a külügyi tárca rábólint. Másnap Paál Rózsa,⁹ a Kiadói Főigazgatóság helyettes vezetője is beszélt Benyóval, akit arról tájékoztatott, hogy Sugár András azonnali kiadási engedélyt kért tőle, mivel május 2-án már árusítanák is a kiadványt.¹⁰

Miként képzelte el a kiadványt Sugár András? Erről ő maga beszélt Paál Rózsának, illetve valószínű, hogy Gyulay Zoltánnak is, aki a riportertől származó információkat továbbította a Külügyminisztérium tisztségviselőinek. Az ötvenezres példányszámúra tervezett kiadványban Sugár tervei szerint nemcsak az interjú teljes szövege, hanem az adást követő sajtóvita cikkei is helyet kaptak volna. A kiadást feltehetően a téma szenzációértéke miatt sürgették: az engedélyt követően már nyomtatták is volna a brosúra formátumú könyvet, amelynek megjelenését a *Panoráma* május 1-jei adásában harangozta volna be Chrudinák Alajos, a műsor főszerkesztője.

A további dátumok ismeretében válhat még érzékelhetőbbé, hogy Sugár András az interjú szenzációértékét kívánta kihasz-

⁶ Gulyás András (1944–): magyar diplomata, fordító. 1987–1991 között a Külügyminisztérium sajtófőosztályának vezetője.

⁷ Benyó Pál: magyar diplomata, a II. Területi Főosztály előtt Csehszlovákiában szolgált.

⁸ Gyulay Zoltán (1952–2013): magyar újságíró, 1970–1990 között a *Magyar Nemzet*, 1990 és 2000 között a Magyar Televízió munkatársa.

⁹ Paál Rózsa (1934–2022): 1974–1994 között a Kiadói Főigazgatóság, valamint az utódhivatalok helyettes vezetője.

¹⁰ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL) XIX-J-1-k-1989 45. doboz 4376-2/1989.

nálni.¹¹ A végül (a fentiekben vázolt szerkezettel) megjelenő kötetben az interjú készítője pontosan datálja az eseménysort: kezdve azzal, hogy 1989. április 12-én vették fel Pozsonyban a háromórás beszélgetést Dubčekkel.¹² Az interjú első felét április 17-én adta le a Magyar Televízió a *Panorámában*,¹³ a második részt április 26-án.¹⁴ Sugár szerint a május 2-i megjelenés sem lett volna lehetetlen, mivel arról nyilatkozott, hogy a szöveg április 30-án már kiszedett állapotban várta, hogy a kiadás engedélyezése után megkezdődjön a nyomtatás.¹⁵

Az engedély azonban nem érkezett meg. Benyó még 26-án megkereste Gulyás Andrást, akit arról tájékoztatott, hogy Gyulay félreértelmezte beszélgetésüket. Őszi István¹⁶ külügyminiszter-helyettessel szintén beszélt, aki úgy vélte, hogy Sugárnak a Művelődési Minisztériummal kell a kiadás kapcsán egyeztetnie. A külügy azonban „a *Dubček-interjú* körül kialakult helyzetben” nem támogatta a kiadást.¹⁷ Egy nappal később ezt az állásfoglalást közölte Paál Rózsával és Gyulay Zoltánnal is.¹⁸

¹¹ Ilyen szellemben nyilatkozott meg a *Reformban*. Lásd Alexander DUBČEK: „Maguk vissza akarják csatolni Kárpátalját”. *Reform*, 1989. május 19. 12–13. – Megjegyzendő, hogy a Szabad Európa Rádió 1989. május 5-én készült csehszlovákiai helyzetjelentése is foglalkozott az interjúval, illetve a feszült csehszlovák-magyar viszonyral. A beszélgetés kapcsán a dokumentumban a jelentésvető így fogalmaz: „az interjú, amit a kommentátor »szenzációsna« nevezett, kevésbé bizonyult drámainak, mint amire számítani lehetett”. Lásd Vera and Donald Blinken Open Society Archives (OSA) 300-8-47-86-10.

¹² SUGÁR András: *Tankokkal...* I. m. 3.

¹³ Uo. 62.

¹⁴ Uo. 89.

¹⁵ SUGÁR András: Egyszer hopp, másszor Knopp. *Reform*, 1989. május 19. 12.

¹⁶ Őszi István (1944–): magyar diplomata. 1967–1976 és 1988–2000 között a Külügyminisztérium, 1966–1988 között az MSZMP KB Külügyi Osztályának munkatársa. 1988–1990 között külügyminiszter-helyettes.

¹⁷ A Külügyminisztérium II. Területi Főosztálya az interjúgyűről készült összefoglalójában 1989. május 22-én is úgy vélekedett, hogy a *Panorámában* bemutatott beszélgetés és a kirobbant sajtóvita csak ront a csehszlovák-magyar viszonyon. Ezt az álláspontot alátámasztandó egy 1989. május 17-én Prágában kiadott csehszlovák-román közös közleményre is hivatkoztak, amelyben a felek kijelentették, hogy fel fognak lépni a revizionista és sovinszta hangulatkeltéssel szemben. Lásd MNL OL XIX-J-1-j-1989 29. doboz 002047/5/1989. Elemzi: POPÉLY Árpád: I. m. 16.

¹⁸ MNL OL XIX-J-1-k-1989 45. doboz 4376-2/1989.

Az interjú második részének adásba kerülését a csehszlovák fél megpróbálta megakadályozni különböző eszközökkel – sikertelenül.¹⁹ Hasonló módon, a brosúra megjelenése ellen is felléptek. A tiltakozást mind az adás, mind a kiadvány esetében azzal indokolták, hogy a Dubček-interjú beavatkozás Csehszlovákia belügyeibe, továbbá a magyar fél ezzel csak feleslegesen rontja a két ország viszonyát.²⁰ A *Panorámában* sugárzott beszélgetés kapcsán a csehszlovák diplomaták többek között azt is felhozták, hogy a Magyar Televízió stábjá nem kért forgatási engedélyt, ezért le kell azt tiltani. Hasonló, engedélyezéshez kapcsolódó kifogással éltek a kötet kiadásának megakadályozása érdekében is. A lépés mögött felsejlik a reciprocitás gondolata: csak az engedélyezhető az egyik szocialista országban, ami a másikban is.

Április 27-én a csehszlovák nagykövetség tanácsosa, Tibor Chovan²¹ felkereste a kiadás miatt Paál Rózsát, mivel arról értesült, hogy meg akarják jelentetni az interjú szövegét, amelynek engedélyeztetése ellen kívánt szólni. A Kiadói Főigazgatóság tisztségviselője válaszában kifejtette, hogy a megjelentetésről tudomásuk van, maga az engedélykérés azonban még nem érkezett be hozzájuk. Hozzátette, hogy a magyarországi sajtótörvény szerint fognak eljárni a kiadásban, és erről egyeztetnek a Külügyminisztériummal. (Ennek alapján valószínűsíthető, hogy Chovan még azelőtt kereste Paál Rózsát, hogy utóbbi egyeztetett volna Benyó Pállal.)

¹⁹ Lásd MITROVITS Miklós: I. m. 151.; POPÉLY Árpád: I. m. 14–15.

²⁰ A Csehszlovák Kommunista Párt Központi Bizottságának elnöksége kétszer is foglalkozott a Sugár-féle interjúval. Az első rész adásba kerülése után április 19-én, majd a második rész sugárzását követően április 28-án került napirendre a beszélgetés. A csehszlovák pártvezetés szlovák fordításban kapta meg az interjú leiratát, továbbá tájékoztatást kaptak arról, hogy milyen módon zajlott a tiltakozás a magyar félnél (Magyar Televízió, Külügyminisztérium, MSZMP-vezetés). Lásd: Národní archiv České republiky. KSČ – Ústřední výbor 1945–1989, Praha – předsednictvo 1986–1989. P7534/24 és Národní archiv České republiky. KSČ – Ústřední výbor 1945–1989, Praha – předsednictvo 1986–1989. P7619/24. Az információt köszönöm Mitrovits Miklósnak és Bencsik Péternek!

²¹ Tibor Chovan: szlovák diplomata. 1979–1982 között a budapesti csehszlovák nagykövetség másodtitkára, a Csehszlovák Kulturális és Tájékoztató Központ igazgatóhelyettese. 1982-ben a nagykövetség első titkára, kulturális attaséja. 1988-tól ismét a budapesti nagykövetségen teljesít szolgálatot, tanácsosi minőségben.

Paál megtagadta, hogy Chovan betekintsen a beérkezendő kéziratba, valamint elhárította a diplomata másik, a kiadást esetlegesen megakadályozó felvetését is. Chovan ugyanis megkérdezte, nem szükséges-e a csehszlovák szerzői jogi iroda engedélye a közléshez, mivel Alexander Dubček csehszlovák állampolgár. Paál Rózsa azt válaszolta, hogy a magyar jogszokás szerint a szerzői jog a kérdező riporteré.²²

Érdeemes hozzátenni: a csehszlovákiai és a magyarországi politikai szituáció 1989 elején már jócskán eltért egymástól. Csehszlovákiában továbbra is tartotta magát az 1968-as reformkísérletet megtagadó normalizáció rendszere, míg Magyarországon már nyíltan működtek a pártállammal szembeni csoportosulások, olyannyira, hogy utóbbiak 1989. március 22-én létrehozták az Ellenzéki Kerekasztalt.

Chovan látogatása meglehetősen feszült hangulatban zajlott le: erre nemcsak a magyar tisztségviselő említett válaszai utalnak, hanem a diplomata egy megjegyzése, amely közvetve kapcsolódik az interjúhoz. Chovan ugyanis „figyelemreméltó analógiát” vélt felfedezni a kiadás kapcsán: meglátása szerint a magyar–román viszony szintén egy könyv megjelenése miatt romlott meg négy-öt évvel korábban. Paál Rózsa elutasította a felvetést azzal, hogy a román–magyar kapcsolat megromlásának más okai voltak, egy tudományos munkát pedig nem lehet összehasonlítani egy interjúval. Bár címet nem említenek, valószínűsíthető, hogy az 1986-ban megjelent háromkötetes *Erdély története* című szintézisről van szó,²³ amely okot adott arra, hogy Románia a nemzetközi közvélemény előtt megpróbálta lejáratni Magyarországot.²⁴

A csehszlovák–magyar viszony nemcsak a Dubček-interjút bemutató *Panoráma*-adások miatt volt feszült ekkoriban, hanem a szomszédos országokban élő magyar kisebbséget bemutató műsorok miatt is. Ezek közül két – az április 3-án és 10-én sugárzott

²² MNL OL XIX-j-1-k-1989 45. doboz 4376-5/1989.

²³ KÖPECZI Béla (főszerk.): *Erdély története. I–III.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1986.

²⁴ Lásd bővebben Stefano BOTTONI: Vonakodó kémek. A magyar állambiztonság és Románia, 1975–1989. *Történelmi Szemle*, 2013/1. 98–99.

– adás foglalkozott a csehszlovákiai magyarság helyzetével. Tóth József pozsonyi főkonzul az erre adott reakciók nyomán arról írt Budapestre küldött jelentésében, hogy a hivatalos csehszlovák álláspont az állam nemzetiségi politikájának kritikájaként fogta fel a kétrészes riportot, amelynek célja a nemzetiségi ellentétek szítása. A magyar lakosság némi fenntartással követte a nemzetiségi riportokat, ugyanakkor a Dubček-interjúval együtt szimpátiával figyelték a kérdéses négy *Panoráma*-adást.²⁵ A pozsonyi főkonzul jelentésére rezonált Vlastimil Ehrenberger²⁶ csehszlovák nagykövet megjegyzése is, aki április 24-én arról beszélt Őszi Istvánnak, hogy a prágai központban meglehetősen ideges volt a hangulat a nemzetiségi adások miatt.²⁷

Ehrenberger és a miniszterhelyettes főként a Dubček-interjú második részének vetítéséről egyeztetett. A csehszlovák diplomata felvetéseire Őszi István úgy reagált, hogy Magyarország nem kíván beleszólni a szomszéd állam belügyeibe, meglátása szerint ráadásul Alexander Dubček az interjúban elsősorban Magyarországgal szemben fogalmazott meg kritikát. Hozzátette, hogy a magyar fél nem fogja adminisztratív módon megakadályozni az interjú második részének adásba kerülését, mivel az azt a látszatot keltené, hogy a médiumok mögött a kormány áll.²⁸

Őszi kijelentése a média és a kormányzat kapcsolatáról nem teljesen fedi a valóságot: bár a nyomtatott sajtó terén már 1989 folyamán fontos változások történtek a liberalizáció, egyáltalán a lappiac kialakulása irányában (például a lapindítás engedélyhez kötésének eltörlése), rádió és televízió esetében azonban a pártállami kormányzat nem kívánt engedni. Ezzel kapcsolatban olyan

²⁵ POPÉLY Árpád: Csehszlovákia – 1989. A rendszerváltás éve a magyar diplomáciai jelentések tükrében. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 2009/4. 119.

²⁶ Vlastimil Ehrenberger (1935–): cseh bányamérnök, politikus, diplomata. Az 1968-at követő normalizációs időszak alatt szerepet vállalt az országos politikában. 1974–1988 között tüzelőanyag- és energiaipari miniszter. 1989–1990 között Csehszlovákia magyarországi nagykövete.

²⁷ MNL OL XIX-J-1-k-1989 45. doboz 4376-1/1989.

²⁸ Uo.

döntés született, mely szerint Pozsgay Imre államminiszter lett volna az a személy, aki ellenőrzi az elektronikus médiát.²⁹

Az Ehrenbergnek adott válaszból kiderül, hogy a Külügyminisztérium tehát kerülni kívánta a kialakult helyzet további eszkalálódását: az interjú adásba kerülését nem tartották problémának, a kiadvány megjelenését azonban már ellenezték. Sőt, a szaktárca megpróbálta azt a minimális felelősséget is elhárítani magától, ami a brosúra kiadása kapcsán a véleményezésre való felkéréskor rá hárult volna. Erre utal, hogy a Területi Osztály kiadásra vonatkozó véleményével a Sajtóféosztály is egyetértett, továbbá utóbbi szervezeti egység javasolta, hogy „a jövőben befolyásunkat úgy kell érvényesítenünk, hogy a KÜM-öt [sic!] ne vádolhassák esetleg azzal, hogy »cenzori« funkciókat gyakorol”.³⁰ A Sajtóféosztály ezzel egyben arra is utalt, hogy a befolyását továbbra is fenntartaná, azonban elkerülné, hogy nyíltan felmerüljön a cenzúra fogalma a szervezeti egység kapcsán.

A cenzori funkciók kapcsán érdemes megemlíteni, hogy Vlastimil Ehrenberger több helyen is tiltakozott az interjú miatt: többek között Nyers Rezsónél, aki 1989 tavaszán a Németh-kormány államminisztere és az MSZMP Politikai Bizottságának is a tagja volt. Mint fogalmazott: „a sajtót igyekszünk politikailag konszolidálni”. A magas rangú politikus e szavaival a diplomátát igyekezett megnyugtatni, és valóban ez lehetett a cél, mert – mint korábban említettük – az MSZMP nem feltétlenül törekedett erre a konszolidációra. Nyers hozzátette, politikai szempontból a jelen helyzetben nem volna célszerű betiltani az interjú második részének sugárzását, az MTV-nek azonban javasolták, hogy a kényes részeket vágják ki a beszélgetésből.³¹

A Művelődési Minisztérium május 2-án (amely napon az eredeti terv szerint megkezdték volna az interjúkötet árusítását) is-

²⁹ Ez a helyzet vezetett 1990 után a médiaháború kirobbanásához. Lásd HORVÁTH Attila: A magyar média a rendszerváltástól 1998-ig. In: PAAL Vince (szerk.): *A magyarországi médiaháború története. Média és politika 1989–2010.* Wolters Kluwer, Budapest, 2013. 59–62.

³⁰ MNL OL XIX-J-1-k-1989 45. doboz 4376-3/1989.

³¹ MNL OL XIX-J-1-j-1989 29. doboz 002047/3/1989.

mét megkereste a Külügyminisztériumot. Knopp András³² államtitkár arról tájékoztatta a tárcát, hogy Sugár András időközben beadta az engedélyt a Kiadói Főigazgatósághoz, továbbá a külügy számára megküldte a lektori véleményeket is. A megkeresésre Őszi István válaszolt május 8-án kelt levelében, amelyben ismét arról ír, hogy a csehszlovák vezetés sérelmezi, hogy Dubček véleményének nyilvánosan teret adtak Magyarországon, ezért külpolitikai szempontból nem tartja kívánatosnak az interjúkötet megjelentetését.³³ A válasz kapcsán érdemes megvizsgálni a lektori véleményeket és Őszi István levelének piszkozatát is.

Vélemények a kiadványról

A Külügyminisztérium számára megküldött két lektori véleményből kiderül, hogy az interjúkötet kiadásának ötlete már a nagy visszhangot vert első rész adásba kerülése után felmerülhetett Sugár Andrásban. Erre utal, hogy az egyik véleményen április 24-i, a másikon 25-i dátum szerepel. Mindkét felkért lektor, Gyulay Zoltán és az MTV munkatársa, Murina Antalné rendkívül kedvezően nyilatkozott a kiadásra szánt munkáról. A kutatás során nem derült ki, miért éppen ők végezték el az interjúkötet lektorálását, azonban valószínűsíthető, hogy maga Sugár András kérte fel őket a feladatra – munkahelyük és munkakörük alátámaszthatja ezt.

Mindketten alaposan megindokolták – eltérő szempontok alapján – véleményüket. A Hazafias Népfrent lapjaként működő *Magyar Nemzet*³⁴ újságírója kiemelte, hogy hiánypótló, nagy értéket képviselő interjúról van szó, mivel a korabeli események (általánosságban fogalmazott Gyulay) egyik szemtanújával,

³² Knopp András (1938–): magyar politikus, üzletember. 1980–1985 között az MSZMP KB Tudományos, Közoktatási és Kulturális Osztálya osztályvezető-helyettese. 1985–1988 között az MSZMP KB mellett működő Művelődéspolitikai Munkaközösség titkára. 1988–1989 között a Művelődési Minisztérium államtitkára.

³³ MNL OL XIX-J-1-k-1989 45. doboz 4376-4/T/1989.

³⁴ A lap ilyen minőségében közel állt az MSZMP Pozsgay Imre által vezetett reformszárnyához.

aktorával készült. Magát Dubčeket mint „a szocialista történet rendkívül színes, noha ellentmondásoktól sem mentes személyiségét” mutatja be, megjegyzi, hogy a kiadvány „objektív feladatra is vállalkozik”, amennyiben a televízióban bemutatott beszélgetés utóéleteként napvilágot látott sajtócikkeket is szemlézi. Gyulay Zoltán szintén utalt arra, hogy az interjúkötet kiadását minél előbb engedélyezni kell, amikor úgy fogalmazott, hogy Sugár András Dubček megszólaltatásával „történelmi tette” vállalkozott, amely ha nyomtatott formában is megjelenik, a tartalma miatt „világszenzáció” lehet.³⁵

Murina Antalné kerülte a nagy szavakat április 24-ére keltezett véleményében: elsődlegesen azért ajánlotta kiadásra a művet, mivel az az interjú mellett a felvétel körülményeiről is megoszt „műhelytitkokat”, élvezhetőbbé téve ezzel a könyvet. További érvként a kiadás mellett úgy vélte, hogy nemcsak történészek, hanem a politika iránt érdeklődők számára is érdekes olvasmányt jelent a kötet.³⁶

Őszi István levéltervezetének egy hosszabb bekezdésében tért ki a kéziratra, amelyet az elküldött változatból kihúztak. Nem magát az interjút kritizálja, hanem Sugár András kiegészítéseit és kommentárjait. Ezekről úgy véli, hogy az interjú készítője nyilvánítja, hogy kritika nélkül elfogadja Dubček állításait, negligálja Miloš Jakeš, a Csehszlovák Kommunista Párt Központi Bizottsága főtitkárának Moszkvában tett nyilatkozata jogszerűségét, továbbá azt jósolja, hogy Dubčeket rehabilitálni fogják. „A jelenlegi csehszlovák vezetésre vonatkozó szubjektív megjegyzéseivel gyengíti az interjúkötet dokumentumértékét, amit a kiadást pártoló lektori vélemények annyira kihangsúlyoznak”³⁷ – összegzi véleményét Őszi István a piszkozatban.³⁸

Bár jelen írásnak nem célja az interjú teljes elemzése, érdekes a kiadvány szövegét is megvizsgálni a lektori vélemények és

³⁵ MNL OL XIX-J-1-k-1989 45. doboz 4376-4/T/1989.

³⁶ Uo.

³⁷ Mint látható, Őszi István komolyan rámutatott, hogy Sugár András nem pártatlanul állt az interjúhoz. Murina Antalné lektorként – valószínűleg véletlenül – is erre erősített rá, amikor úgy fogalmazott, hogy Sugár „történelmi tette” vállalkozott az interjúval, ami nem lenne egy újságíró feladata.

³⁸ MNL OL XIX-J-1-k-1989 45. doboz 4376-4/T/1989.

Őszi István kijelentései alapján. Dubček az interjú során a saját szemszögéből vetíti vissza és értékeli az 1968-as eseményeket. Kifejti például, hogy már 1968 februárjában tudta, hogy a szovjet vezetésnek problémái vannak a még csak készülő akcióprogrammal.³⁹ Dubček emellett – Sugár irányított kérdéseire adott válaszaiban – többször is beszél arról, hogy érzése szerint a reformernek ismert Władysław Gomułka lengyel és főleg Kádár János magyar vezető becsapta őt azzal, hogy a Szovjetunió mellé álltak a reformprogram ügyében.⁴⁰ Az 1989-es csehszlovák vezetés számára Dubček szavai azért lehettek veszélyesek, mert az 1968-as eseményeket hivatalosan ellenforradalomként tartották számon.

Őszi István a kötetből két esetet emel ki, amelyek véleménye szerint Sugár András szubjektív meglátásai. Miloš Jakeš a Szovjetunió Kommunista Pártjának meghívására április 17-én érkezett Moszkvába tárgyalni. A *Panoráma* interjútól⁴¹ függetlenül Alexander Dubček esetleges rehabilitációjáról is nyilatkozott Jakeš, aki azt teljességgel kizárta.⁴²

Őszi István számára problémás volt, hogy az újságíró – már az interjú leiratát követő *Epilógus* című részben – azt fejtegette, jogtalan arról beszélni, hogy Dubček nem térhet vissza a politikai életbe, mivel nem állt ítélet alatt és nem fosztotta meg bíróság jogai gyakorlásától.⁴³ A másik kiemelt szempont Dubček majdani rehabilitációjára vonatkozott, amelyet határozottan festett le Sugár András: úgy vélte, hamarosan „Dubček érdemeitől lesz hangos a csehszlovák rádió, televízió; és néhány év vagy néhány röpké évtized elteltével méltóságteljes szobor fogja hirdetni Dubček emlékét Pozsonyban és Prágában”.⁴⁴

A két lektor az interjú megjelentetésének szükségességét annak egyedülállóságával indokolta. Ezt erősíti, hogy Dubček maga

³⁹ SUGÁR András: *Tankokkal...* I. m. 19.

⁴⁰ Uo. 31–32.

⁴¹ Maga Sugár András is megjegyzi, hogy Jakeš útja és az interjú adásba kerülése a véletlen és nem előzetes tervezés miatt esett nagyjából egybe. Lásd uo. 62.

⁴² Gorbacsov–Jakeš eszmecsere Moszkvában. *Népszabadság*, 1989. április 19.

⁴³ SUGÁR András: *Tankokkal...* I. m. 63.

⁴⁴ Uo. 65.

emlegette fel a beszélgetés során, hogy az idáig mindössze egyszer kérdezték őt egy interjúban az 1968-as eseményekről.⁴⁵ E beszélgetés 1988. január 10-én jelent meg az Olasz Kommunista Párt lapjában, a *L'Unità*ban, – a szlovák nemzetiségű politikus által „Foa elvtársnak” nevezett kérdező – Renzo Foa, a lap igazgatója volt. A címdalalon előzetest közöltek az interjúból, kiemelve, hogy Alexander Dubček közel húszévesnyi hallgatás után nyilatkozik először.⁴⁶

Az Őszi által jelzett „szubjektív megjegyzések” nem csak az *Epilógus*ban érhetők tetten. Sugár András gondolatai dőlt betűvel szedve az aprólékosan tagolt interjúszöveg között is olvashatók. Egy részük valóban „műhelytitok”, ahogy Murina Antalné fogalmazott (például amikor egy Betacam kazetta kapacitásáról ír,⁴⁷ vagy amikor arról számol be, hogy Dubček szemmel láthatóan felvillanyozódott, mivel a háromórás interjú alatt részletesen beszélhetett a múlttól).⁴⁸ Sugár azt is megvallja egy ilyen személyes bekezdésben, hogy számára kifejezetten szimpatikus interjúalany volt a szlovák politikus, aminek közvetlenül is adott hangot egy esetben.⁴⁹ Őszi István álláspontja, mely szerint az újságíró kritika nélkül magáévá tette Dubček gondolatait, valószínűleg ezen a kijelentésen is alapszik.

A kért kiadási engedély további története

A véleményezésre felkért Külügyminisztérium már április 27-én meghozta a döntését a kiadvány kiadására vonatkozóan, sőt május elején Őszi István ismét megerősítette, hogy a szaktarca nem támogatja azt. Ebből következhetne, hogy a Kiadói Főigazgatóság, illetve a Művelődési Minisztérium is gyorsan határozott. Az újságolvasók a *Reform* című hetilap hasábjain má-

⁴⁵ Uo. 41.

⁴⁶ Renzo FOA: Intervista a Dubček „Noi stiamo con Gorbaciov”. *L'Unità*, 1988. január 10. 1.; az interjút lásd 15–18.

⁴⁷ SUGÁR András: *Tankokkal...* I. m. 21.

⁴⁸ Uo. 61.

⁴⁹ Uo. 17.

jus 19-én azonban arról értesülhettek, hogy az engedélyt május 5-én sem adták meg, de nem is utasították el.⁵⁰ Nem lehet véletlen az sem, hogy Sugár András a *Reformban* fordult ez esetben⁵¹ a nyilvánosság felé. A *Reform* több szállal kötődött az állampárt-hoz,⁵² a korszakban azonban úttörő módon nyitott a tabloid formátum felé: a bulvár stílusához közelebb álló cikkeivel adott hírt a magyarországi politikai eseményekről – Halmy Kund meglátása szerint a lap leképeződése a „rendszerváltó hangulatnak”.⁵³

Nem meglepő tehát, hogy Sugár vehemens cikkét a *Reform* lehozta. Az újságíró beszámolt arról, hogy a Kiadói Főigazgatóság meg nem nevezett munkatársa folyamatosan hitegette, hogy „holnapra” meglesz az engedély, majd végül közölte vele, hogy az ügyben Knopp András az illetékes. Május 5-én Sugár András felhívta az államtitkárt, akivel zaklatott hangvétellű telefonbeszélgetést folytatott le. A szóváltás során szóba került, hogy a szerzőkkel a Kiadói Főigazgatóság egyeztet az engedélyezés ügyében, és hogy egy hónap alatt kell döntést hozniuk a kiadásról.

A telefonbeszélgetést a saját szemszögéből ismertető újságíró úgy vélekedett a *Reform* hasábjain, hogy az engedélyezés ügye azért feneklett meg, mert a „prágai fundamentalisták” tiltakoztak az ellen. „Knopp András nem akadályozhatta meg a tévé-

⁵⁰ SUGÁR András: *Egyszer hopp...* I. m.

⁵¹ Sugár E. Fehér Pálnak a *Népszabadságban* 1989. április 23-án megjelent véleménycikkére válaszolt a lap két nappal későbbi számában. Ebben az esetben azonban reakcióról van szó, nem önálló megkeresésről. Lásd SUGÁR András: *Tankokkal...* I. m. 77–80.

⁵² A *Reform* önmagát a címdalán „független demokratikus hirmagazin-ként” határozta meg, azonban az első szám főszerkesztői beköszöntőjében szerepel, hogy az alapítók közt van többek között az MSZMP két vállalata: a Kossuth Könyvkiadó és a Hírlapkiadó. A résztvényesek között pedig ott szerepel a Hazafias Népfront. A beköszöntőben Tóke Péter főszerkesztő egyáltalán nem rejtette véka alá, hogy a *Reform* milyen szellemiséget fog képviselni: „nevéhez méltóan a politikai-társadalmi és gazdasági reformok előmozdítását tekinti feladatának. [...] Arra vállalkozik, hogy a ma emberét foglalkoztató kérdéseket minél több oldalról mutassa be, ütköztetve a véleményeket, és teret adva a társadalomban zajló vitáknak. Reményei szerint a maga szerény eszközeivel hozzájárulhat a társadalmi nyilvánosság kiszélesítéséhez és a közélet tisztaságának előmozdításához”. Lásd TÓKE Péter: Kedves Olvasó! *Reform*, 1988. szeptember 23. 2.

⁵³ HALMY Kund: Az állampári sajtó kommunikációs stratégiája a rendszerváltás küszöbén. *Rendszerváltó Archívum*, 2017/1. 41.

műsorok sugárzását. Nem parancsolhat a rádiónak sem, ahol közreadtam egy Dubček-telefoninterjút április 30-án.⁵⁴ Úttörőnk nem parancsol a *Reform*nak sem, ahol e cikkem megjelenik. Egyáltalán sehol sem parancsol a nyilvánosságnak – egyetlen hitbizománya maradt: lesújthat a könyvkiadásra” – fogalmazott Sugár András a lapban.⁵⁵ Bár a telefonbeszélgetést nem leiratként közölte az MTV munkatársa, a cikkből kiderül, hogy külföldi nyomást vél felfedezni amögött, hogy az engedélyt nem kapta meg a Művelődési Minisztériumtól. Kijelentése alapján valószínű, hogy nem volt tudomása arról, hogy a két szaktárca milyen módon járta körül a kiadási engedély ügyét.

A kiadás ügye továbbra sem jutott nyugvópontra. A *Reform*ban megjelent cikkből is sejthető, hogy még május közepére sem jött egyértelmű válasz a Művelődési Minisztériumból. A nemleges válasz azonban még május közepén megszülethetett.⁵⁶ A hónap végén nyomtatásban mégis kiadásra került az interjú – legalábbis egy része. A *Magyar Ifjúság* 1989. május 26-án megjelent számában helyt kapott a *Panorámában* elhangzott beszélgetés egy része, azzal a tervvel, hogy azt folytatásokban fogják közölni a lap hasábjain. Z. Szabó Tibor megbízott főszerkesztő-helyettes a publikálás kapcsán úgy fogalmazott, hogy a folyóiratnak köszönhetően azokhoz is eljut az interjú, akik lemaradtak a *Panoráma* adásairól.⁵⁷ Ez a megoldás rímelt Sugár András *Reform*ban megjelent azon kijelentésére, mely szerint a nyomtatott sajtó nem a Művelődési Minisztérium „hitbizománya”.

Az interjút itt azonban már nem lehetett tovább olvasni. Ugyanebben a számban jelent meg Pálffy G. István főszerkesztő⁵⁸

⁵⁴ A kiadványban is megjelent, 1989. április 27-én felvett beszélgetésről van szó. Lásd SUGÁR András: *Tankokkal...* I. m. 91–94.

⁵⁵ Írásában megjegyzi, hogy Knopp Andrást személyesen ismeri még úttörő korából. SUGÁR András: *Egyszer hopp...* I. m. 12.

⁵⁶ A kutatás jelenlegi állása szerint nem megállapítható az elutasítás pontos dátuma, azonban a Dubček-interjú nyomán kialakult ügyről készült, május 25-re datált összefoglaló már úgy fogalmaz, hogy Sugár András nem kapott engedélyt a megjelentetésre. Lásd MNL OL XIX-J-1-j-1989 29. doboz 002047/5/1989.

⁵⁷ A drezdai zsinat színe előtt. *Magyar Ifjúság*, 1989. május 26. 15.

⁵⁸ Pálffy G. István 1989 nyarára munka nélkül maradt, helyzete azonban gyorsan megváltozott, amikor a Szakszervezetek Országos Tanácsa lapjaként funkcionáló *Népszava* főszerkesztőjévé nevezték ki, majd 1990 januárjában az

bejelentése arról, hogy a kiadó Demokratikus Ifjúsági Szövetség anyagi okokból szeptemberig szünetelteti a lap megjelenetését.⁵⁹ A lapszám megjelenésével egy napon ugyanakkor már biztossá vált, hogy a korábban népszerű folyóirat utód nélkül szűnik meg. Ennek az oka pedig az volt, hogy a lap nagy veszteséget termelt, amióta átálltak a színes megjelenésre.⁶⁰ A veszteség pedig abból eredt, hogy az 1980-as évek végére az állam már nem tudta fenntartani az addig működő keresztfinanszírozási rendszert – ennek oka a romló gazdasági helyzetben rejtett. A lapok árait pedig csak korlátozott mértékben lehetett emelni, ami nemcsak a kereslet csökkenését eredményezte, hanem azt is, hogy még tovább nőtt a veszteségük a csökkenő állami dotáció híján.⁶¹

Annak ellenére, hogy ez a megoldás nem vált be az interjú nyomtatásban való megjelentetésére, a módszer korántsem volt egyedülálló. A *Magyar Nemzet* 1989 májusában kezdett el részleteket közölni Zdeněk Mlynář cseh emigráns kommunista politikus *A Prágai Tavasz... és ősz* című könyvéből.⁶² Mlynář az 1968-as reformkísérlet egyik főszereplőjeként vetette papírra gondolatait: a Csehszlovák Kommunista Párt Központi Bizottságának titkáráként állt ki a rendszer korrekciója mellett. Később tagja volt annak a Moszkvába hurcolt csoportnak, amellyel a szovjet fél aláíratta a jegyzőkönyvet, amelyben visszavonták a prágai tavasz során hozott rendszerliberalizáló intézkedéseket. Mlynář memoárjából a tervezett kilenc helyett végül öt részlet jelent meg

MTV elnökségébe, nem sokkal később pedig a *Híradó* és *A Hét* szerkesztőségének élére került. Lásd „...az rendszerváltoztató Híradó volt” [RADAI Eszter interjúja Pálffy G. Istvánnal]. *Médiakutató*, 2004. tél, 94–99.

⁵⁹ PÁLFY G. István: SZUK – Szeptemberben újra kezdjük(-ik)? *Magyar Ifjúság*, 1989. május 26. 19.

⁶⁰ *A Magyar Ifjúság* első színes száma 1988. július 29-én jelent meg. – Megszűnt a Magyar Ifjúság. *Népszabadság*, 1989. május 26.

⁶¹ JUHÁSZ Gábor: Nyomtatott sajtó. In: BAJOMI-LÁZÁR Péter (szerk.): *Magyar médiatörténet – a késő Kádár-kortól az ezredfordulóig*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2005. 115.

⁶² Zdeněk MLYNÁR: A Prágai Tavasz... és ősz (Részletek). *Magyar Nemzet*, 1989. május 13. A napilap mellett a *Kapu* is közölt részletet a műből: Zdeněk MLYNÁR: A Prágai Tavasz... és ősz (Részlet). *Kapu*, 1989/8. 31–35.

az év első felében, csak olyan részek, amelyek tartalma nem volt különösebben kényes.⁶³

A kötet nem volt ismeretlen Magyarországon: 1987-ben az AB Független Kiadó jelentette meg szamizdat kiadványként *A Kreml felől jó a fagy* címmel.⁶⁴ Egy évvel később pedig a párizsi *Magyar Füzetek* sorozat részeként jelent meg Mlynár műve *Prága, 1968*⁶⁵ címmel. A kiadáshoz a Bécsben élő szerző maga írt előszót. 1989-ben hivatalos úton is kérvényezték a kötet kiadásának engedélyezését, a Külügyminisztérium azonban politikai okok miatt nem javasolta.⁶⁶ A mű mégis engedélyt kapott az év folyamán,⁶⁷ és 1989 augusztusában „hivatalosan” is megjelenhetett a visszaemlékezés a Művelődéskutató Intézet kiadójánál, a Vita Kiadónál.⁶⁸ Mindhárom kiadást Bába Iván fordította, de csak a harmadik esetben tüntették fel a nevét az impresszumban.⁶⁹

A Mlynár-kötet engedélyezéséről Inkei Péter,⁷⁰ a Kiadói Főigazgatóság vezetője beszélt a *Magyar Nemzet*nek adott interjújában, egyben azt nyilatkozta, hogy engedélyezés terén nincs már „folyó ügyük”, ami arra utal, hogy Sugár András interjúkötetének ügyét lezárták tekintették. A brosúra júliusban mégis megjelent, a *Magyar Nemzet* reklámozta e hónapban.⁷¹ A hírlap-árusoknál forgalmazott kiadvány abban a formátumban és azzal a tartalommal jelent meg, amelyet Sugár már előre felvázolt a Kiadói Főigazgatóságnak.

⁶³ MURÁNYI Gábor: Várva a Prágai Nyárra... *Könyvvilág*, 1989/11. 7.

⁶⁴ Zdeněk MLYNÁR: *A Kreml felől jó a fagy*. AB Független Kiadó, Budapest, 1987. Megjegyzendő, hogy ez a fordítás sokkal közelebb áll a mű eredeti cseh címéhez (*Mráz přichází z Kremlu*).

⁶⁵ Zdeněk MLYNÁR: *Prága, 1968*. Magyar Füzetek, Párizs–New Jersey, 1988.

⁶⁶ MNL OL XIX-J-1-k-1989 45. doboz 2562/T/1989.

⁶⁷ (-n): Cenzúra nélkül. *Magyar Nemzet*, 1989. június 7.

⁶⁸ Zdeněk MLYNÁR: *Prágai tavasz... és ősz*. Vita Kiadó és Nyomda, Budapest, 1989.

⁶⁹ MURÁNYI Gábor: I. m. Érdemes megjegyezni, hogy a *Könyvvilág*ba recenziót író Murányi Gábor úgy fogalmaz, hogy Mlynár művét és a Dubček-interjút is az elsők között tartja számon, amelyek Magyarországon az akkori hivatalos állásponttól eltérően mutatták be az 1968-as csehszlovákiai eseményeket.

⁷⁰ Inkei Péter (1945–): magyar oktatáskutató. 1987–1991 között a Kiadói Főigazgatóság és utódhivatala vezetője.

⁷¹ *Magyar Nemzet*, 1989. július 15.

Engedély nélkül – változás a könyvkiadás terén

Bár Mlynář visszaemlékezése engedélyt kapott, hogy könyv formátumban megjelenhessen, a *Magyar Nemzet*ben közölt részletek arra utalnak, hogy e döntés nem az eredeti kérvényezés idején született meg. A memoárral szemben a Dubček-interjúnak mégsem kellett engedély az év közepi megjelenéshez. Milyen változás történt, amely lehetővé tette ezt?

A Művelődési Minisztérium élén 1989. május 10-én személyi változás történt: Czibere Tibort Glatz Ferenc váltotta. Utóbbi 1989. június 8-án közös sajtótájékoztatót tartott Raft Miklóssal,⁷² a Minisztertanács Hivatalának vezetőjével. Az eseményen jelentették be, hogy szeptembertől megszűnik az orosz nyelv kötelező oktatása. Raft Miklós egyben arról is beszámolt, hogy a Minisztertanács elfogadta Glatz Ferenc azon javaslatát is, amely megkönnyíti a sajtótermékek kiadását.⁷³ Eszerint a jövőben megszűnik a kiadványok előzetes engedélyeztetési eljárása, amit a bejelentési kötelezettség vált fel.⁷⁴

A javaslat előkészítése már az előző hónapban elkezdődött. 1989. május 21-i keltezéssel Inkei Péter a „könyvkiadást érintő túlhaladott” jogszabályokat gyűjtötte össze a tárcavezető számára. Külön kiemelte a sajtóról szóló 1986. évi II. törvényt, illetve az annak végrehajtásáért felelős 12/1986 MT-rendeletet – rámutatva, hogy a jogszabályok értelmében a Művelődési Minisztériumnak sajtótermékekre⁷⁵ szóló engedélyezési jogköre van.⁷⁶

⁷² Raft Miklós (1933?–2013): magyar politikus, államigazgatási szakértő. 1983-tól 1989-ig a Minisztertanács Hivatalának vezetője.

⁷³ A *Vasárnapi Hírek* a sajtótájékoztató kapcsán idézte Raft Miklóst, aki arról beszélt, hogy az elmúlt időszakban csupán két kiadvány megjelentetését nem engedélyezték: politikai okokból Sugár András Dubček-interjúja nem jelenhetett meg nyomtatásban, illetve a közérkölcseire hivatkozva egy erotikus fotóregény kérelme került elutasításra. M. N. P.: Engedély nem kell, a bíróság betilthatja. *Vasárnapi Hírek*, 1989. június 11.

⁷⁴ GYARMATI SZABÓ ÉVA: Sajtótermékek. Engedély helyett bejelentés. *Népszabadság*, 1989. június 9. 1., 4.

⁷⁵ Inkei definíciója szerint: „a könyv sajtóterméknek minősül, akárcsak a hanglemez, a film vagy a videó”.

⁷⁶ A törvény végrehajtásáért felelős rendelet úgy határozott, hogy a Művelődési Minisztérium adhat engedélyt „a könyvekre, az oktatási jegyzetekre,

A kiadási engedélyek rendszerét kritikus hangon ismertette Inkei, megjegyezte ugyanis, hogy 1987-ben elhalt a kezdeményezés, amely nyomán a nagyobb kiadók és egyetemek saját hatáskörben engedélyezhették volna a kiadványaikat. A továbbra is fennálló eljárásrend kapcsán példaként mutatott rá arra, hogy az MSZMP-hez kötődő Kossuth Kiadónak is a Kiadói Főigazgatósághoz kell fordulnia engedélykérelmeivel. Az 1987-es indítvány megrekedésének okát abban látta, hogy nyilvánvalóvá vált: a kezdeményezés idővel minden engedélyezési folyamat megszűnését eredményezi majd.

A Kiadói Főigazgatóság vezetője a 23/1986 MT-rendelet alkalmazásának visszásságairól is beszámolt. A rendelkezés szabályozta, hogy egyes jogi és magánszemélyek milyen kulturális tevékenységet folytathatnak, és hogy az ahhoz szükséges engedélyt mely kormányzati vagy közigazgatási szervtől kell igényelniük. A Művelődési Minisztériumtól többek között a hanglemezek, könyvek és videókazetták kiadásához lehetett engedélyt kérni.⁷⁷ „A KF a maga részét hosszabb ideje csak formálisan végzi: az ötvenedik kiadói folyamodvány után egyre fásultabban állítjuk ki az engedélyeket” – tette hozzá, személyes véleményként pedig hozzátette: reméli, hogy ezt a rendeletet megszüntetik a jövőben.⁷⁸

Inkei újdonságként ismertette, hogy nemrégiben írásban jelezték, hogy a szaktárca nem tart igényt az engedélyezési jogkörére a készülő sajtó- vagy nyilvánossági törvényben. Ennek megvalósulását azonban nem várták még a folyó évben. Kiemelte, hogy az igazságügyi tárca azonban olyan módosítást nyújt be a következő kormányülésre, amely felmentené a Művelődési Minisztériumot az engedélyezettetés alól – ezt azonban az országgyűlésnek még

---

a zeneművet, grafikát, rajzot, fotót tartalmazó kiadványokra, a politikai plakátokra és röplapokra, a műsoros filmszalagra, videó-kazettára, videó-lemezre, hangszalagra, hanglemezre, továbbá bármely más műsort tartalmazó technikai eszközre”. Az engedélykérelemben többek között meg kellett adni a kiadóra, a műre és a szerzőre, példányszámra vonatkozó adatokat, a sokszorosítás módját, a tervezett árat, valamint a nyilvános közlés körére és módjára vonatkozó javaslatot. Lásd *Magyar Közlöny*, 1986. április 22. 439–440.

⁷⁷ *Művelődési Közlöny*, 1986. augusztus 19. 758. Az Inkei által kifogásolt rendeletet végül a 46/1990. (III. 13.) MT-rendelet helyezte hatályon kívül egy évvel később. Lásd *Művelődési Közlöny*, 1990. április 30. 855–856.

⁷⁸ MNL OL XIX-1-9-d (1. doboz) Min/1006/89.

jóvá kell hagynia. Inkei úgy kalkulált, hogy a folyamat június végére zárulhat le.

A Kiadói Főigazgatóság vezetőjének számításával szemben már június 15-én megjelent az 58/1989 MT-rendelet, amely módosította a 12/1986 MT-rendeletet, illetve a 29/1986 (IX. 1.) MM-rendeletet. Az új rendelkezés több esetben is enyhítette az addigi engedélykötelezettségi szigort. Az időszaki lapok alapítása bejelentéskötelessé vált, míg a 12/1986 MT-rendelet könyvek engedélyeztetésére vonatkozó passzusát hatályon kívül helyezte. Ezek mellett a 29/1986 (IX. 1.) MM-rendelet 10–13. §-át hagyta csupán érvényben (a sajtótermékeken feltüntetendő impresszumra vonatkozóan), a többi hatályon kívül helyezte.⁷⁹ Ezek között volt a 6. §, amely kimondta, hogy a Kiadói Főigazgatóság engedélyezi többek között a könyv, az oktatási jegyzet és a kották előállítását és nyilvános közlését.⁸⁰

Tekintve, hogy az 56/1989 MT-rendelet a kihirdetés napján, 1989. június 15-én hatályba lépett,⁸¹ elhárult az akadály a Dubček-interjú és Mlynář könyvének a megjelentetése elől. Ezt követően egy, illetve másfél hónappal később mind a két kiadvány „hivatalosan” is megjelent. A Kiadói Főigazgatóság feladatkörét alapjaiban változtatta meg az intézkedés – a hivatal jövőjéről maga Inkei nyilatkozott a *Magyar Nemzet*nek 1989. június 7-én. A főigazgató megkönnyebbülve beszélt arról a napilapnak, hogy a „cenzúratevékenységük” megszűnt, amely bürokratikus nehézséget jelentett számukra. A *Magyar Nemzet* kérdésére derűlátóan válaszolt, hogy a létszámcsökkentéssel és névváltozással járó átalakulás után a Kiadói Főigazgatóság fő feladatává „a könyvszakma menedzselése és érdekvédelme” válik.⁸²

Knopp András államtitkárt 1989. június 30-án felmentették a pozíciójából.⁸³ Glatz miniszteri iktatású irataiból kiderül, hogy a tárcavezető már május 26-án kérte Raft Miklóst, hogy Knoppot

⁷⁹ *Magyar Közlöny*, 1989. június 15. 720.

⁸⁰ *Művelődési Közlöny*, 1986. november 17. 1111.

⁸¹ Megjegyzendő: a rendelet egy fontos politikai fordulópont után jelent meg. 1989. június 13-án ültek le először tárgyalni az Ellenzéki Kerekasztal, az MSZMP és egyes társadalmi szervezetek, létrehozva ezzel a Nemzeti Kerekasztalt.

⁸² (-n): Cenzúra nélkül. *Magyar Nemzet*, 1989. június 7. 4.

⁸³ *Magyar Közlöny*, 1989. június 30. 775.

június 5-i hatállyal mentsék fel a pozíciójából, és helyezték rendelkezési állományba.⁸⁴

Knopp személye meglehetősen terhelt volt korábbi tevékenysége miatt. Az évtized elején azzal vált ismertté, hogy az MSZMP Tájékoztatási és Tudományos, Közoktatási és Kulturális Osztályának helyettes vezetőjeként a nevét adta a *Bibó Emlékkönyvet* elmarasztaló jelentéshez,⁸⁵ majd 1986-ban, már az MSZMP KB mellett működő Művelődéspolitikai Munkaközösség titkáráként bekapcsolódott a *Tiszatáj* 1986-ban történt időleges betiltásának folyamatába.⁸⁶ Nem meglepő, hogy 1988. szeptember 1-jén történt államtitkári kinevezését nagy felháborodás övezte.⁸⁷ Glatz Ferenc kinevezését követően több ellenzéki szervezet is követelte Knopp menesztését, mivel személyében a Művelődési Minisztérium megreformálásának akadályát látták.⁸⁸ Menesztésére elég okot adhatott korábbi működése, azonban a Dubček-interjúkötet kiadási engedélykérelmezésének ügye (a visszautasításról szóló döntés halogatása), továbbá a *Reformban* ismertetett telefonbeszélgetés sem javította megítélését a közvéleményben, illetve a minisztérium berkein belül.

Baráti országok? Egyedülálló volt-e a csehszlovák tiltakozás 1989-ben a magyar sajtó miatt?

A *Panoráma* csehszlovák tematikájú adásai (magyar nemzetiségről szóló adások, Dubček-interjú) az érintett országban – mint arról már esett szó – heves reakciót váltottak ki. A csehszlovák fél azonban már 1989 első felében is többször jelezte,

⁸⁴ MNL OL XIX-1-9-d (1. doboz) Min/1113/89.

⁸⁵ CSIZMADIA Ervin: A szamizdat szubkultúrája. *Budapesti Negyed*, 1994/3. 158–162.

⁸⁶ GYURIS György: Két esztendő a szegedi Tiszatáj életéből. I. rész. *Új Forrás*, 1997/2. 4.

⁸⁷ Lásd KERESZTES Csaba: Az oktatás és a kultúra irányításának átalakulása a nyolcvanas évek végén. *Levéltári Közlemények*, 2011/1. 135.

⁸⁸ Országos vitát az átalakulási törvényről – Váltsák le Knopp Andrást. *Magyar Nemzet*, 1989. május 24.

hogy problémái vannak a magyar médiával, főleg a nyomtatott sajtóval.

1989. január 11-én a magyar Külügyminisztérium Sajtó-főosztályának munkatársa, Arató Péter fogadta saját kérésére Ladislav Ághot, a budapesti csehszlovák nagykövetség III. titkárát, a sajtóügyek felelősét, aki a magyar sajtóban megjelent, Csehszlovákiáról szóló cikkeket kifogásolta. Ágh a csehszlovák fél szerint dezinformatív és negatív hangvételű cikkek közül példaként emelte ki Arató Gábor cikkét a csehszlovákiai élelmiszerhiányról, amely a *Magyar Hírlap* 1988. december 1-jei számában volt olvasható.⁸⁹

Ágh a magyar sajtó kapcsán hozzátette, hogy nemcsak a csehszlovák külügyminisztérium álláspontját közli, hanem a CSKP Központi Bizottságáét is, amely testület a cikkek ügyével foglalkozik. A számukra sérelmes hangnemet már korábban jelezték László Imre prágai magyar sajtóattasénak, de nem tapasztaltak változást. A diplomata szavá tette azt is, hogy a csehszlovák fél a prágai magyar tudósítók közül csupán Kis Tibor, a *Népszabadság* újságírójának működésével elégedett, az MTI két munkatársával, Láng Péterrel és Láng Judittal azonban nem, mivel meglátásuk szerint utóbbiak elferdítik a tényeket, és tendenciózusan adnak hírt Csehszlovákiáról. Ágh szavaiból kiviláglik, hogy a csehszlovák fél számára sérelmes volt, hogy Magyarország a sajtó számára olyan hangnemet engedélyezett, amelyet ők maguk nem.

Arató az elhangzottakra reagálva elmondta, hogy a magyar külügynek nincs befolyása a nyomtatott sajtóra, de megígérte, hogy a csehszlovák kifogásokat továbbítani fogja vezetőinek. A magyar külügy munkatársa a látogatásról szóló jelentésének végén megjegyezte, hogy a találkozó szívélyes hangulatú volt, Ágh pedig – meglátása szerint – zavarban volt, amikor előadta a papíron szereplő kifogásokat.⁹⁰

⁸⁹ A jelentés levéltárban megőrzött példányára egy ismeretlen személy – valószínűleg maga Arató Péter – tollal ráírta, hogy a kifogásolt cikkben mindössze egy konkrét adat szerepel.

⁹⁰ MNL OL XIX-J-1-v-1989 (Csehszlovákia) 1. doboz S/29-1-1/1989.

Ágh három hónappal később ismét meghallgatást kért a magyar Külügyminisztériumtól. Ezúttal is Arató Péter fogadta március 17-én. A diplomata ez alkalommal a *Panoráma* március 13-i adását hozta fel, amelyben a januári prágai tüntetésekről és Václav Havelről esett szó. Mégsem a tartalmat kifogásolta elsősorban a csehszlovák fél, hanem azt, hogy tudomásuk szerint „alternatív szervezetek” fognak tüntetni a nagykövetségük előtt március 15-én, a *Panoráma* adása pedig ehhez nyújthat egyfajta reklámot.⁹¹

A két példából látható, hogy a csehszlovák külügy 1988–1989 fordulóján sérelmesnek találta a magyar sajtó Csehszlovákiával kapcsolatos hangvételét. Ladislav Ágh éppen ezért a januári látogatásakor központja utasítására azt is előadta, hogy javasolják egy csehszlovák–magyar külügyi sajtókonzultáció megrendezését. A megbeszélés-sorozat megvalósult – éppen a Dubček-interjú okán kitört botrány idején: a felek április 18–20. között egyeztettek Prágában. Bár a találkozóznak nem volt kifejezetten tárgya a *Panoráma* április 17-i adása, az mégis szóba került.

Április 19-én a csehszlovák és magyar delegációt Evžen Vacek⁹² külügyminiszter-helyettes fogadta. A magyar fél részéről Szombath Jenő⁹³ inkább maga hozta fel az interjú ügyét, mivel számított rá, hogy Vacek is szóba hozza azt. A magyar delegáció tagja jelezte, hogy ismerik a problémát, és nem titkolta el, hogy a prágai útra való felkészülést beárnyékolta a *Panorámában* bemutatott beszélgetés. A miniszterhelyettesnek bemutatta továbbá a magyarországi sajtó helyzetét, amelyre reagálva Vacek arról beszélt, hogy miként tiltakoztak az eset miatt, amely meglátása szerint túlmegy a baráti országok közti politikai tűréshatáron. Szombath ezt követően hozzátette, hogy nem titok: a magyarországi sajtó hangvétele problémát okoz a baráti országoknak.⁹⁴

⁹¹ MNL OL XIX-J-1-v-1989 (Csehszlovákia) 1. doboz S/29-1-4/1989.

⁹² Evžen Vacek (1929–): cseh közgazdász, diplomata. 1988–1990 között csehszlovák külügyminiszter-helyettes.

⁹³ Szombath Jenő: magyar diplomata. 1989-ben a Külügyminisztérium Sajtófőosztályának helyettes vezetője.

⁹⁴ MNL OL XI-J-1-j-1989 TŰK 1989 (Csehszlovákia) 29. doboz 002047/2/1989.

A sajtókonzultáció fő témája a magyarországi sajtó Csehszlovákia-képe volt – a felhozott példák hasonlóak voltak a Ladislav Ágh korábbi meghallgatásain említettekkel. A csehszlovák fél kifogásolta Forró Evelyn, Magyarország prágai tudósítójának cikkeit, mivel meglátásuk szerint inkorrekt színben tüntetik fel országukat. A *Magyar Hírlap* és a *Magyar Nemzet* cikkei ellen is kifogást emeltek, amelyek Csehszlovákia esetében elsősorban a problémákra koncentrálnak, és a nyugati hírügynökségektől átvett anyagok alapján dezinformálnak.

A magyar delegáció a konzultációról szóló összefoglaló jelentésében arról számolt be, hogy a csehszlovák külügyminisztérium Sajtófőosztálya „sajtórendészeti jelleget képvisel”, szigorú kontroll alatt tartva a külképviseletek propagandatevékenységét: az országimázs szempontjából pedig minden esetben a negatív hangvételre reagálnak, a fellépéseik ezért védekező jellegűek.⁹⁵

A nyomtatáson túl – kitekintés és összegzés

Alexander Dubček a Sugár Andrással folytatott április 30-i telefonbeszélgetése után sem tűnt el a magyarországi nyilvánosságból. 1989. június 8-án Dubček és Oldřich Černík levelet írt⁹⁶ a magyar kormánynak és pártvezetésnek, felszólítva őket, hogy mondják ki: 1968-ban Csehszlovákiában nem volt ellenforradalom, a CSKP Akcióprogramja pedig a szocializmus reformját kívánta végrehajtani. A magyar fél azonban nem volt hajlandó a levélben szereplő kéréseket teljesíteni, az MSZMP vezetése csupán annyit állapított meg, hogy nem azonosul az 1968-ban történt intervencióval.⁹⁷

Már meg lehetett kapni a Sugár András által készített interjú leiratát, amikor az újságíró egy újabb felvétel miatt külföldre uta-

⁹⁵ MNL OL XIX-J-1-v-1989 (Csehszlovákia) 1. doboz S/29/-12-2.

⁹⁶ Az egykori csehszlovák vezetők kérése nem volt alaptalan, mivel az MSZMP vezetése 1968-ban sem tartotta ellenforradalomnak a prágai tavasz eseményeit. Lásd erről MITROVITS Miklós: Út a katonai intervencióhoz. A prágai tavasz és a magyar pártvezetés. *Világtörténet*, 2018/3. 415–443. A levél 1989. június 8-án kelt, amikor már az 1956-os események „ellenforradalmi jellegét” is átértékelte a magyar párt.

⁹⁷ MITROVITS Miklós: *Csehszlovákia felbomlása...* I. m. 152.

zott. Július 18-án Svájcban interjúvolta meg I. Mihály volt román királyt, a vele készült beszélgetés első, negyedórás részletét július 31-én adta le a *Panoráma*, amely a román vezetésből szintén heves reakciót váltott ki.⁹⁸ Az I. Mihállyal készült interjú szövege később szintén megjelent önálló kiadványként.⁹⁹

1989 folyamán Sugár András forgatott még Csehszlovákiában: Václav Havellel két alkalommal is beszélgetett.¹⁰⁰ A politikai helyzet gyors változása miatt azonban a csehszlovák fél már nem reagált úgy az interjúkra, mint Alexander Dubček esetében. Sőt, a CSKP volt első titkára is egyre többet szerepelt a médiában – például 1989. október 30-án a leningrádi televízió egy műsorában szólalt meg, amely az 1968-as eseményekkel foglalkozott.¹⁰¹

Sugár András Dubček-interjújának sorsán a magyarországi politikai helyzet lenyomata látszik: a televízióban leadták a beszélgetést (illetve a rádióban is adásba került Sugár és Dubček későbbi telefoninterjúja). Nyers Rezső még próbálta nyugtatni a csehszlovák nagykövetet, hogy a televízióknak javasolták, vágják ki az interjú kényes részeit – a csehszlovák–magyar viszony továbbhi romlását azonban már nem kívánta kockáztatni a magyar vezetés az interjú nyomtatásban való megjelentetésével.

A kiadási engedély visszautasításának ügye azonban nem rendeződött gyorsan: a véleményezésre felkért Külügyminisztérium világosan kijelentette már az első alkalommal, hogy politikai okokból nem javasolják a megjelentetést, a Művelődési Minisztérium azonban ismét megkereste a szaktárcát. Az illetékes minisztérium ezt követően is halogatta a döntést – erről azonban Sugár András *Reformban* megjelent cikkéből a nagyközönség is értesülhetett.

⁹⁸ SUGÁR András: *Ötven év titkai. A hatalom és én*. Kairosz Kiadó, Budapest, 2008. 336.

⁹⁹ SUGÁR András: *És mit mond a román király?* Új Idő, Debrecen, 1990.

¹⁰⁰ Szintén megjegyzendő, hogy a Dubček-interjút követő botrány idején Chrudinák Alajos, a *Panoráma* főszerkesztője jelezte a műsorban, hogy az 1968-as csehszlovákiai események egy másik főszereplőjével, Vasil Bil'akkal is forgatnának, ha hozzájárul. A beszélgetés 1990-ben valósult meg végül. Lásd SUGÁR András: *Ötven év...* I. m. 2008. 328–329.

¹⁰¹ MNL OL XIX-J-1-k-1989 45. doboz 10345/1989.

Május végére Sugár kérelmét ugyan elutasították, azonban az akkori lehetőségeket kihasználva az interjút a sajtóban kívánta leközlölni, ami – látva Mlynár memoárjának megjelentetését – nem volt ismeretlen módszer. Mlynár könyve még kapott engedélyt a megjelenésre, az interjúkötet esetében már nem volt szükség arra, mivel a magyar kormányzat megváltoztatta, egyszerűsítette a sajtótermékek kiadására vonatkozó szabályozást. Ez a változás kihatással volt az addig gyakorlatilag engedélyezési monopóliummal rendelkező Kiadói Főigazgatóság további működésére is. Látva azonban, hogy Mlynár visszaemlékezése engedélyt kapott, ezzel szemben Sugár interjúkötete nem, arra következtetünk, hogy Magyarországon ekkoriban nem volt konzekvens álláspont az 1968-as csehszlovákiai eseményeket illetően.

A csehszlovák fél a számára sérelmes hangvétel miatt 1989 első felében több alkalommal emelt kifogást a magyar sajtó ellen. A magyar Külügyminisztérium ilyen előzmények után attól tartott, hogy a csehszlovák–magyar viszony tovább terhelődik, ha a *Panorámában* sugárzott beszélgetés nyomtatásban is megjelenik – ezt a Külügyminisztérium II. Területi Főosztályának május 22-én kelt összefoglalója szintén kiemelte. A Dubček-interjú a megszólaltatott személy miatt valóban egyedülálló, a csehszlovák válasz nem. Ami a csehszlovák fél reakciójában újdonság, az annak hevessege, de az Alexander Dubček személyének és mondanivalójának szövege. Az interjú adásba kerülését nem tudták megakadályozni, de annak könyv alakban megjelentetését a magyar fél döntése megghiúsította. Egy újabb kormányzati döntés azonban nem sokkal később már elhárította az akadályt Sugár András interjúkötetének megjelenése előtt.

